

Савчук В.О.

Науковий керівник: Удовенко Ю. О., к.ю.н., доц.
доцент кафедри правового забезпечення безпеки та бізнесу
Державний торговельно-економічний університет,
м. Київ

СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ «СУДОВА ВЛАДА» ТА «ПРАВОСУДДЯ»: ПИТАННЯ ЮРИДИЧНОЇ ТЕОРІЇ

«Судова влада» та «правосуддя» – два взаємопов’язані, але не тотожні поняття, через які розкривається специфічний спосіб організації публічної влади та її реалізації у формі судового захисту. Конституція України закріплює поділ державної влади на законодавчу, виконавчу і судову, визначаючи останню як самостійну сферу публічної влади, що здійснюється «незалежними та безсторонніми судами, утвореними згідно із законом», а участь народу у правосудді – через інститут присяжних [5; 6]. Звідси, поняття «судова влада», «судова система» і «правосуддя» є не тотожними.

Щодо поняття «судова влада», у вітчизняній та зарубіжній доктрині, існує два підходи: інституційний та функціональний. Інституційний підхід розглядає судову владу як систему незалежних державних органів – судів, що від імені держави розглядають правові спори й конфлікти та здійснюють правосуддя. Концепція судово-правової реформи в Україні 1992 року також трактує судову владу як «систему незалежних судів, які у порядку, визначеному законом, здійснюють правосуддя», наділених владними повноваженнями для поновлення порушеного права і справедливості [1].

Судова влада – це гілка публічної влади, наділена виключною компетенцією здійснювати правосуддя, контролювати публічну адміністрацію і забезпечувати верховенство права; «судова система» – це організаційна форма (сукупність судів, принципи їхньої побудови та функціонування); «правосуддя» – правозастосовна діяльність суду щодо розгляду й вирішення у визначених законом процесуальних формах спорів і кримінальних обвинувачень з метою охорони прав і свобод людини, прав юридичних осіб та інтересів держави. У такому розрізі судова влада ширша за правосуддя: до неї належать також внутрішні механізми самоврядування суддів, організаційне забезпечення, фінансування судів, а головне – конституційно гарантована можливість впливати на рішення і дії інших гілок влади шляхом судового контролю [2, с. 24].

Ознаки судової влади дозволяють відмежувати її від інших видів публічної влади і від суміжних понять. По-перше, це виключність юрисдикції: лише суди мають право ухвалювати обов’язкові до виконання рішення щодо прав і обов’язків особи у формах, передбачених процесуальним законом [2, с. 25]. По-друге, самостійність і незалежність: судова влада інституційно відділена від законодавчої й виконавчої, а судді підкоряються лише закону, що прямо впливає з Конституції та спеціального закону. По-третє, єдність: суди в Україні складають єдину систему, єдність забезпечується спільними засадами організації, єдиними правилами судочинства, єдиним статусом суддів і централізованим фінансуванням з Державного бюджету, а також органами суддівського самоврядування [2, с. 25-26; 3]. По-четверте, повнота юрисдикції: судова влада поширюється на всі правовідносини, що виникають у державі; немає сфер, які б апріорі виводилися з під судового контролю [2, с. 24]. По-п’яте, підзаконність (законність): здійснення судової влади відбувається виключно у формах і за процедурами, встановленими законом; обов’язковою є мотивованість судового рішення та його відповідність нормам матеріального і процесуального права. По-шосте, обов’язковість рішень і державна гарантія їх виконання: судові акти є обов’язковими на всій території України, а їх примусове виконання забезпечується силою держави [2, с. 26]. По-сьоме, участь народу в здійсненні правосуддя: конституційно гарантована інституція присяжних як конкретна форма народовладдя у сфері суду.

Особливе місце займає характеристика «легітимності» судової влади. Легітимність не зводиться до формальної законності; вона відображає ступінь суспільної довіри до суду та готовність адресатів добровільно виконувати судові рішення. Науковці пов'язують легітимність з незалежністю і безсторонністю суду, з об'єктивністю процесу пізнання, зі справедливістю як у матеріально-правовому, так і у процесуально-правовому аспектах, і, зрештою, із законністю як відповідністю дій і рішень суду правовим нормам [3].

Ще одна відмінна риса судової влади – її контролювальна функція стосовно інших гілок влади. У системі стримувань і противаг суди мають юридичну можливість впливати на рішення та дії законодавчої і виконавчої влади: перевіряти законність актів і дій публічної адміністрації, вирішувати публічно-правові спори, захищати суб'єктивні права від зловживань владою, забезпечувати конституційність процесу правозастосування [2, с. 24-25]. Це інституційна здатність «врівноважувати» інші гілки через юридично обов'язкові рішення, що прямо витікає з конституційного принципу поділу влади.

Єдність судової системи має як організаційне, так і матеріально-процесуальне наповнення. Організаційно – це спільні засади побудови судів, єдиний статус суддів, централізоване фінансування з Державного бюджету, функціонування органів суддівського самоврядування; матеріально-процесуально – це однакові правила судочинства в межах кожного виду процесу, обов'язковість висновків касаційної інстанції для забезпечення єдності практики, механізми виправлення судових помилок [2, с. 25-27]. Єдність не заперечує спеціалізації: різні юрисдикції виконують спільне конституційне завдання – здійснювати правосуддя за правилами, які гарантують справедливий суд.

Участь народу у здійсненні правосуддя – не декларація, а конкретні процесуальні форми: інститут присяжних і народних засідателів у визначених законом категоріях справ. Це впровадження принципу первинності народовладдя у сфері суду кореспондує ідеї підзвітності судової влади суспільству, але не розмиває вимоги професіоналізму та незалежності судді. Відповідно, баланс між демократичною легітимацією через участь громадян і фаховою автономією суддівського корпусу є елементом конституційної архітектури судової влади.

З погляду владовідносин суд – це орган, наділений владними повноваженнями, який у взаємовідносинах із суб'єктами судочинства чинить цілеспрямований юридичний вплив на їхню поведінку. Акти судової влади мають обов'язковий характер; їх виконання забезпечується як добровільним підпорядкуванням, так і державним примусом, що відмежовує судову владу від політичного впливу та адміністративного розсуду [3]. Саме тут проявляються «соціальний характер влади», «структура владовідносин», «цілеспрямованість» і «вольовий характер» судової влади.

Підсумовуючи, можна констатувати, що поняття і ознаки «судової влади» та «правосуддя» необхідно розглядати у системній єдності. Судова влада як інституційно і процедурно оформлена публічна влада має виключну компетенцію щодо правосуддя, однак її зміст ширший за суто процесуальний вимір; правосуддя ж є її центральною функцією, що на практиці реалізує конституційну обітницю справедливого суду. Сукупність ознак – виключність юрисдикції, незалежність і самостійність, єдність системи, підзаконність і обов'язковість рішень, повнота юрисдикції, участь народу через присяжних – утворює нормативний «портрет» судової влади, через який проявляється роль суду у стримуваннях і противагах.

Список використаних джерел:

1. Про Концепцію судово-правової реформи в Україні : Постанова Верховної Ради України від 28 квітня 1992 р. / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 1992. № 30. Ст. 426.
2. Гриценко І.С., Погорецький М.А. Судова влада в Україні: до визначення поняття. Право і суспільство. 2012. № 2. С. 23-27.
3. Сорока С.О., Коваль М.М., Несімко О.Д., Канцір В.С. Організація судових та правоохоронних органів : конспект лекцій. Львів : В-тво «Львівської політехніки», 2021. 196 с.